

IDEOLOGIA, JERARQUIA LINGÜÍSTICA I JURISPRUDÈNCIA CONSTITUCIONAL A ESPANYA

Vicenta Tasa Fuster*

Resum

La jurisprudència del Tribunal Constitucional (TC) en matèria lingüística ha estat condicionada, d'antuvi, per uns valors ideològics que entenen el castellà no sols com una llengua oficial d'àmbit general, sinó també com una llengua comuna i pròpia de tots els ciutadans espanyols i que té una oficialitat reforçada. Així, la jurisprudència del TC ha devaluat les altres oficialitats lingüístiques, tot i que el poder constituent hi preveia una oficialitat plena, i ha basat la seua configuració del règim lingüístic espanyol, de manera progressiva, en l'article 3.1 de la Constitució, menystenint la resta d'articles de la Constitució que consideren la diversitat lingüística espanyola com un patrimoni col·lectiu espanyol que cal protegir i promoure activament.

Paraules clau: jerarquia lingüística; ideologies lingüístiques; Tribunal Constitucional; Constitució espanyola; jurisprudència lingüística; diversitat lingüística.

IDEOLOGY, LANGUAGE HIERARCHY AND CONSTITUTIONAL JURISPRUDENCE IN SPAIN

Abstract

The jurisprudence of Spain's Constitutional Court (Tribunal Constitucional, "TC") on language-related issues has been influenced, from the very beginning, by ideological values that regard Spanish not only as an official language of general use, but also as the shared and native language of all Spanish citizens and one that has a reinforced official nature. So it is that the TC jurisprudence has devalued the other official languages, even though the constituent power granted them official status, and has progressively based its configuration of Spain's language regime on Article 3.1 of the country's Constitution, disregarding the remaining articles that consider Spain's language diversity as a collective Spanish heritage that needs to be actively protected and promoted.

Keywords: language hierarchy; language ideologies; Constitutional Court; Spanish Constitution; language-related jurisprudence; language diversity.

* Vicenta Tasa Fuster, doctora en dret constitucional i professora del Departament de Dret Constitucional i Ciència Política de la Universitat de València. vicenta.tasa@uv.es

Article rebut el 26.05.2021. Avaluacions cegues: 16.06.2021 i 05.07.2021. Acceptació de la versió final: 13.09.2021

Citació recomanada: Tasa Fuster, Vicenta. (2021). Ideologia, jerarquia lingüística i jurisprudència constitucional a Espanya. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 76, 22-39. <https://doi.org/10.2436/rid.i76.2021.3663>

Sumari

1 Introducció

2 Sobre el concepte d'ideologia

3 La jerarquia lingüística

4 Les constitucions de 1931 i 1978: dos reconeixements diferents de la diversitat lingüística espanyola

5 Els debats sobre l'article 3 de la Constitució en el procés constituent

6 La jurisprudència constitucional a cavall de les constitucions de 1978 i 1931

7 La jurisprudència preventiva i involutiva de la STC 31/2010

8 Consideracions finals

Bibliografia citada

1 Introducció

Lluny de les concepcions idealitzades del dret, la pràctica jurídica, en la seua materialització concreta, no és una realitat pura, abstracta i objectiva que ha nascut del no-res. El dret és, amb tot el que això suposa, un producte humà, una manifestació de la voluntat de poder polític, dins d'un sistema institucional particular on hi ha desigualtats de poder social, econòmic i polític. La llei sempre té una mà que l'escriu i aquesta mà obeeix a un sistema d'interessos i visions de món explícits i implícits. El dret té, igualment, una mà que l'executa amb la intenció de materialitzar en major o menor mesura el que les lleis diuen. I, finalment, el dret té una altra mà que l'interpreta d'acord amb uns valors, ambicions i una concepció determinada de la societat i sempre dins de la cultura política i jurídica dominant en cada cas. I tot això va acompanyat d'arguments jurídics, de sistemes de valors i de concepcions ideològiques (Sumption, 2019).

El nostre estudi centra l'anàlisi en la jurisprudència del Tribunal Constitucional (TC) des d'una perspectiva jurídica, posant-hi, però, una atenció singular als valors ideològics que hi subjauen. Partint d'aquest acostament metodològic, tractem d'analitzar si l'actuació del Tribunal ha estat coherent amb la voluntat del poder constituent. Tot considerant, com a hipòtesi de partida que, en matèria lingüística, la ideologia de la jerarquia lingüística és cada vegada més forta en les seues sentències.

Primer, ens detenim a explicar el sentit bàsic amb què farem servir el concepte d'ideologia i de les ideologies que hi ha al voltant de les llengües. Posteriorment, ens referim al concepte de jerarquia lingüística i com és present en les concepcions ideològiques de les llengües. En tercer lloc, comparem breument com tracten les constitucions espanyoles de 1931 i 1978 la diversitat lingüística espanyola, subratllant que, tot i algunes continuïtats, hi ha profundes diferències entre les dues constitucions. En quart lloc, per reforçar l'afirmació anterior, analitzem els debats sobre l'article 3 de la Constitució de 1978 durant el procés constituent. En cinquè lloc, estudiem la primera i transcendent jurisprudència del Tribunal Constitucional per constatar el pes de la ideologia lingüística i com les sentències interpreten l'article 3 de la Constitució de 1978 de manera més propera a la Constitució de 1931 que no a l'esperit i la voluntat de la Constitució de 1978. Finalment, ens detenim en la jurisprudència involutiva que inaugura la STC 31/2020 amb una ideologia profundament desconfiada de les oficialitats lingüístiques d'altres llengües espanyoles diferents del castellà. L'apartat final són unes conclusions breus i concises.

2 Sobre el concepte d'ideologia

Existeix una interpretació social negativa sobre el concepte d'ideologia, que fa que siga entès com a creença falsa o que pretén enganyar. Com afirma irònicament Teun van Dijk, “*els altres* tenen ideologies, *nosaltres* tenim coneixements o opinions ben fonamentades” (Van Dijk, 2001, p. 39). L'origen d'aquesta mirada negativa és la concepció d'ideologia que havia fet el marxisme decimonònic i, en particular, l'obra de Marx i Engels, que entenia el concepte com a sistema de creences de la classe dominant, orientat a ocultar el conflicte social bàsic i a perpetuar el domini de la burgesia, tot assimilant *ideologia* amb la *falsa consciència* que feia assumir a una classe dominada els valors de la classe dominant. Aquesta concepció d'ideologia com engany i mecanisme de dominació ha estat superada en les últimes dècades (Van Dijk, 2005), però continua impregnant negativament aquest concepte.

Nosaltres partim d'una concepció d'ideologia més ampla i radicalment allunyada de la idea que una ideologia és un fet essencialment negatiu, una forma d'engany i un producte exclusiu dels grups dominants. Seguint Van Dijk (2001, 2005), considerem les ideologies com a sistemes de creences socials compartides pels membres d'un grup, en un moment històric determinat i en una societat concreta, que estan vinculades a les formes d'organització i influència social de grups socials específics. No hi hauria, per tant, ideologies personals, sinó només usos personals de les ideologies. Les ideologies no són cap mena de coneixement, sinó cognicions bàsiques compartides, mirades del món, sistemes de valors, una forma de *sentit comú* compartit, que no és producte de l'observació, la reflexió, la investigació o qualsevol altra estratègia de coneixement social més o menys objectiva, però que sempre hi està present (Therborn, 2015). De fet, com aquest autor recorda, sempre hem de tenir present que tota construcció intel·lectual, científica, filosòfica o de dret també incorpora configuracions ideològiques i podria funcionar com una ideologia o tenir força elements ideològics.

La ideologia sempre està present en tota construcció intel·lectual, especialment en les ciències socials, en la política i en el dret.

Si les ideologies són grupals (i temporals), hi hauria “ideologies jurídiques o legals” (Van Dijk, 2005) que estarien bastant influïdes per les ideologies del món polític més proper en cada moment històric, tot i la relativa autonomia del camp de la justícia dins del sistema social i institucional. Aquestes construccions ideològiques esdevenen llocs comuns i formes de *sentit comú* sòlidament compartits i no discutits dins d’un grup, que contribueixen a donar per establida una veritat d’una proposició quan en realitat els fets no fonamenten en absolut la veritat ideològicament fonamentada (Van Dijk, 2005, 2009).

Qualsevol grup professional, en conseqüència, comparteix una ideologia, axiomes o llocs comuns que els ajuden a donar per bo el seu treball. Així, en l’àmbit dels funcionaris públics, i de manera singular en el món jurídic continental europeu, és un principi comunament assumit que es pot impartir justícia de manera imparcial i neutra, com l’expressió d’un poder “invisible i nul” (Montesquieu, 2002), per molt que la imparcialitat i la nul·litat de creences, ideologies i passions personals i grupals siga un propòsit de tot punt impossible en l’acció humana (Berlin, 1998). Les ideologies estan presents en tots els processos humans, també en els polítics i jurídics, distorsionant la nostra mirada dels fets, pressuposant *sentits comuns* que no es corresponen amb la realitat, i això s’ha d’acceptar i analitzar sense pressuposar-hi cap intencionalitat inherentment negativa, ni positiva (Van Dijk, 2001).

En el procés de naixement i conformació dels estats moderns que s’inicia en la baixa edat mitjana, es desenvolupen sistemes de convencions ortogràfiques i gramaticals que, en determinades llengües europees, donen lloc a una “llengua cultivada” que actua com a model de llengua de referència o “llengua estàndard” i futures “llengües nacionals” (Feliu i Juher, 1999). Un model de llengua que sempre apareix vinculat a la idea de prestigi intel·lectual i, sobretot, de poder polític (Tasa i Bodoque, 2016). Ben prompte al voltant de la “llengua estàndard” o variant lingüística del poder es desenvolupa una ideologia, un *sentit comú* dominant, que afirma que és una forma de parlar i usar la llengua superior i més adequada que les variants locals i dels grups socials inferiors. I de la mateixa manera, dins dels estats nació naixents, i en els processos de colonització mundial, s’anirà construint, ja des del segle XVI, un discurs que insistirà en la idea que hi ha unes “llengües superiors” i unes altres “inferiors”, unes llengües de cultura, de poder, de ciència, de progrés i de futur, i unes altres familiars, quotidianes, que no serveixen per a comunicar idees complexes, frenen el progrés i són el passat (Phillipson, 2006). Aquesta ideologia, malgrat estar socialment estesa, no té cap fonament científic (Moreno Cabrera, 2015).

3 La jerarquia lingüística

El concepte de jerarquia lingüística és utilitzat per autors com Laponce (1984, 2006) en treballs que intenten establir com es dona aquest fenomen en territoris amb més d’una llengua i quin és el paper essencial del poder polític a l’hora d’establir aquestes jerarquies. Kachru (2006) el va fer servir per a explicar la relació entre poder, política i l’expansió asiàtica de l’anglès. La jerarquia lingüística seria el resultat d’una manifestació del poder lingüístic en una societat determinada. En altres paraules, la jerarquia lingüística mostraria el sistema de preeminència d’una llengua o d’unes llengües sobre la resta de llengües autòctones que es parlen en un territori determinat. Considera Kachru que les societats on hi ha jerarquia lingüística desenvolupen una jerarquia d’usos lingüístics. Altrament dit, les llengües que, per la manifestació del poder lingüístic, es situen dalt de la jerarquia lingüística són les llengües (o variants lingüístiques) usades per a funcions oficials, d’alta cultura i prestigioses, i sovint són les llengües de les elits dominants; mentre que les altres llengües (o variants lingüístiques) que hi ha avall de la jerarquia queden reservades a funcions informals, familiars de “cultura popular” i sense prestigi social; amb la qual cosa es produeixen situacions de diglòssia entre formes d’una mateixa llengua (Weinreich, 1953) i entre llengües en contacte en un mateix territori (Ferguson, 1959; Fishman, 1967), on, quan hi ha jerarquia lingüística, són diglòssies dins d’un sistema de conflicte lingüístic que pot desembocar en la desaparició de la llengua minoritzada (Aracil, 1973; Grillo, 1989).

L’existència d’una jerarquia lingüística comporta també un sistema d’actituds i valors respecte als usuaris d’una llengua o variant lingüística que, segons Kachru, pot ser ocasionalment neutre; però que de manera habitual activarà un sistema de prejudicis lingüístics que atorguen a la llengua que es situa a dalt de la jerarquia

lingüística tota una suma de consideracions *positives* que, sense cap fonament científic, consideren aquestes llengües (o dialectes) com a millors, més útils per a la comunicació, més fàcils, més riques i més flexibles, si més no. I, en sentit contrari, les llengües que queden a la part inferior de la jerarquia reben la consideració de llengües insuficients per a tractar assumptes importants; són pobres d'expressió, no tenen homogeneïtat i són rígides en les seues estructures. I cal subratllar que, malgrat que als prejudicis lingüístics els manque la més mínima racionalitat científica, les seues conseqüències no són innòcues en termes socials, polítics i legals. Són una construcció ideològica que impregna els comportaments de tots els actors de les societats en què hi ha jerarquia lingüística.

L'origen de la idea de l'existència de llengües superiors i inferiors caldria buscar-la en la Il·lustració dominant, que va defensar majoritàriament una ideologia lingüística que concebia les llengües utilitzades per a la cultura i el poder polític en les societats europees com a llengües útils per a la ciència, el progrés i la “il·luminació” de la població, llengües de la Modernitat (francès, anglés, alemany, italià, espanyol, etc.), i veia en les altres llengües europees o de les societats colonitzades un retard per a l'avanç de la cultura, la ciència i el progrés: llengües del passat, condemnades a desaparèixer (Grillo, 1989; Kachru, 2006; Phillipson, 2006). Una ideologia que s'estén amb el procés d'afirmació dels estats nació al llarg del segle XIX i en la primera meitat del segle XX, i que arriba fins als nostres dies i que ha fet possible que, en el reconeixement oficial de les llengües, en els sistemes polítics democràtics, que s'accepte un tracte jurídic desigual i es legitimen normes lingüístiques desiguals que, si s'aplicaren al tractament de la diversitat de les races, les religions, els sexes i altres categories socials, ens semblarien profundament injustes i injustificables. Aquesta ideologia, a Espanya, ha tingut una influència determinant a l'hora de configurar el règim de reconeixement de la diversitat lingüística (Tasa, 2017, 2019).

4 Les constitucions de 1931 i 1978: dos reconeixements diferents de la diversitat lingüística espanyola

Cap de les cinc constitucions espanyoles del segle XIX (1812, 1837, 1845, 1869 i 1876) indiquen quina era la llengua oficial de l'Estat ni fan cap mena de menció de la diversitat lingüística, se sobreentén que només el castellà podia ser llengua oficial. Cal esperar la Constitució de la República espanyola de 1931 perquè es parle de la llengua oficial de l'Estat i es faça referència indirecta a l'existència d'altres llengües, sobre les quals es podien reconèixer drets en les lleis estatals. La Constitució de 1978 anirà més enllà i, si bé menciona expressament l'oficialitat general del castellà, de manera similar a la Constitució de 1931, manifesta una clara voluntat de reconeixement de l'oficialitat plena a altres llengües, que considera patrimoni col·lectiu d'Espanya.

El constitucionalisme espanyol, sovint concentrat en els debats sobre la nació espanyola i tendint a considerar-la de manera essencialista com una realitat metaconstituent i aliena al debat públic i democràtic (Bastida, 2007; Fallada, 2020), ha prestat poca atenció a la comparació del tractament que fan les dues constitucions espanyoles del segle XX de la qüestió de la diversitat lingüística espanyola i de l'oficialitat de les llengües. I, de la mateixa manera, tampoc ha prestat una atenció específica a la regulació del reconeixement de la diversitat lingüística espanyola i de diverses oficialitats lingüístiques que fa la Constitució espanyola de 1978. Quan s'han interpretat les referències a les llengües espanyoles presents en els textos constitucionals, s'ha fet, sovint, sobre elaboracions doctrinàries que ignoraven la voluntat i la intencionalitat dels constituents.

En aquest sentit, pel que fa a la comparació entre les constitucions de 1931 i de 1978, sovint en treballs específics o no es fa cap referència al tractament de la qüestió lingüística (Valera, 2003) o s'afirma que les referències a les llengües oficials en l'article 3 de la Constitució de 1978 repeteixen, pràcticament de manera literal, el que deia l'article 4 de la Constitució de 1931 (Corcuera, 2000).

Ara bé, una comparació detinguda de la regulació de la diversitat lingüística evidencia que hi ha notables diferències entre ambdues constitucions i que els constituents de 1978 volien una oficialitat plena de les llengües espanyoles diferents de la castellana sense cap mena de tutela ni limitació per part de les institucions centrals i, a més, defensaven unes polítiques actives per a recuperar la presència social de les llengües minoritàries de manera plena i completa, i les consideraven llengües espanyoles i patrimoni cultural comú de tots els espanyols. Per reforçar aquesta consideració, ens referim tot seguit al tractament de la qüestió

lingüística en els textos constitucionals de 1931 i de 1978, i, posteriorment, tractem la naturalesa dels consensos i els debats del poder constituent sobre l'article 3 de la Constitució de 1978.

L'inici del primer paràgraf de l'article 4 de la Constitució de la República afirma que “el castellà és l'idioma oficial de la República. Tot espanyol té obligació de saber-lo i dret d'usar-lo”, i és gairebé idèntic a l'apartat primer de l'article 3 de la Constitució de 1978: “El castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la”. Ací acaben, però, les coincidències entre les dues constitucions en tractar el reconeixement oficial del castellà.

Així, la Constitució de 1931 establia en la part final del primer paràgraf de l'article 4, després de dir que tot espanyol té obligació de saber i el dret d'usar el castellà, que això era “sens perjudici dels drets que les lleis de l'Estat reconeguen a les llengües de les províncies o regions”,¹ definint les llengües diferents del castellà com a llengües de regions o de províncies, és a dir, de segon ordre i no com a llengües espanyoles potencialment iguals a la llengua d'oficialitat general. La Constitució de 1931 no feia, de fet, cap referència a l'oficialitat lingüística d'una llengua diferent de la castellana ni reserva de la regulació de la seua oficialitat a les regions autònomes.

D'igual manera, el segon paràgraf de l'article 4 de la Constitució de 1931 destaca el fet que, llevat del que es dispose en lleis especials, a ningú se li podrà exigir el coneixement ni l'ús de cap llengua regional. Cal entendre que aquest precepte permet obligar al coneixement d'una *llengua regional o provincial* per a exercir alguna funció pública, si més no per a ensenyar aquestes llengües; però es prohibeix expressament, a diferència de la Constitució de 1978, amb caràcter general. Limitació que, insistim, no es fa conscientment pel poder constituent en la Constitució de 1978, perquè, com veurem, aquest aspira a una oficialitat igual de les llengües espanyoles en les comunitats autònomes en què hi haja una llengua pròpia oficial.

Encara més, si l'article 4 de la Constitució republicana és restrictiu a l'hora del possible reconeixement legal de drets a llengües diferents a la castellana, l'article 50 de la Constitució de 1931 afirma decididament que “és obligatori l'estudi de la llengua castellana, i aquesta s'usarà també com a instrument d'ensenyament en tots els centres d'instrucció primària i secundària de les regions autònomes. L'Estat podrà mantenir-hi o crear-hi institucions docents de tots els graus en l'idioma oficial de la República. L'Estat exercirà la suprema inspecció en tot el territori nacional per a assegurar el compliment de les disposicions contingudes en aquest article”. És a dir, que el govern central tindrà una funció de tutela, control i inspecció de l'ensenyament obligatori arreu de tot el territori de la República i garantirà una posició suficientment preminent del castellà en el sistema educatiu espanyol. Es volia, d'aquesta manera, garantir l'ensenyament del castellà i en castellà, arreu del territori estatal i, de manera especial, en les *regions autònomes* amb llengua pròpia legalment reconeguda. Cal interpretar tot plegat com una clara manifestació de desconfiança respecte a les polítiques lingüístiques de les regions autònomes i una limitació d'autonomia política real en matèria lingüística que no es troba conscientment en la Constitució de 1978.

Aquest primer reconeixement constitucional contemporani de la diversitat lingüística espanyola té, però, una forta concepció de jerarquia lingüística i una voluntat de garantir el predomini del castellà sobre la resta de llengües oficials; i, més encara, sobre les no reconegudes oficialment d'acord amb la concepció ideològica del nacionalisme espanyol dominant llavors (Bastida, 2007; Álvarez Junco, 2016).

Les diferències amb la Constitució de 1978 són substancials. El paràgraf dos de l'article tercer estableix reserva normativa per a les comunitats autònomes per a regular l'oficialitat de la llengua pròpia en afirmar que “les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes d'acord amb els seus estatuts”. Són, per tant, els estatuts d'autonomia, lleis paccionades entre el poder central i el poder autonòmic de l'Estat, els que estableixen una oficialitat, igual a la del castellà, en l'àmbit de la comunitat autònoma respectiva i d'acord amb el text estatutari. No es tracta, per tant, d'un possible reconeixement de drets per normes estatals, com preveia la Constitució de 1931, ni d'una oficialitat limitada o tutelada. A més, en la Constitució de 1978 no hi ha, conscientment, cap referència –com en la de 1931– a la impossibilitat

¹ Per coherència lingüística autocentrada, al llarg de tot l'article traduirem al valencià/català passatges de la Constitució de 1931, d'intervencions en el Congrés dels Diputats i de sentències judicials, tot i que només tenen versió oficial en castellà. La traducció és nostra.

d'exigir el coneixement d'altres llengües diferents del castellà, ni cap mena de preocupació per garantir la preeminència del castellà en l'ensenyament com mostrava l'article 50 de la Constitució republicana.

Tot el contrari, les referències a la diversitat lingüística espanyola en la Constitució de 1978 s'orienten cap a una direcció força més igualitària que la Constitució de 1931 i un tractament profundament més respectuós. Així ho anuncia ja el preàmbul de la Constitució, que destaca que la nació espanyola proclama la voluntat de “protegir tots els espanyols i els pobles d'Espanya en l'exercici dels drets humans, les seues cultures i tradicions, llengües i institucions”. Igualment, ho reitera el paràgraf tercer de l'article 3 de la Constitució, si bé amb un sentit més ample com veurem, en considerar que “la riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció”. O l'única referència que vincula llengua i ensenyament de llengües diferents a la castellana en la Constitució de 1978, que es troba en l'article 148.1.17a i que diu que és competència exclusiva de les comunitats autònomes “el foment [...] de l'ensenyament de la llengua de la comunitat autònoma”.

Encara més, quan la Constitució de 1978 es refereix a la regulació legal dels mitjans de comunicació, insisteix en el seu esperit igualitari pel que fa a les llengües espanyoles, quan afirma en l'article 20.3, que “el pluralisme de la societat i de les diferents llengües d'Espanya” haurà de ser garantit pels poders públics en aquesta mena de mitjans de comunicació. I, finalment, l'última referència a la diversitat lingüística espanyola de la Constitució, també en un sentit de federalisme lingüístic mínimament igualitari pel que fa a les llengües oficials, afirma, en la disposició final, que la Constitució “serà publicada també en les altres llengües d'Espanya” en el *Boletín Oficial del Estado* (BOE). La publicació va tenir lloc el 29 de desembre de 1978 en castellà, gallec, basc i en les tres variants de la llengua catalanvalenciana usades per les institucions preautonòmiques –catalana, valenciana i balear–, en previsió de les comunitats que reconeixerien l'oficialitat de la llengua pròpia: Galícia, País Basc, Navarra, Catalunya, les Illes Balears i el llavors oficialment País Valencià.

5 Els debats sobre l'article 3 de la Constitució en el procés constituent

En els debats produïts en el procés constituent sobre el tractament de les qüestions lingüístiques en la Constitució i, de manera específica, el que s'hi va generar al voltant de l'article 3, és ben present la voluntat d'establir un federalisme lingüístic mínimament igualitari de la Constitució de 1978 i de donar una resposta al reconeixement de la diversitat lingüística espanyola que es distanciara de la Constitució de 1931, que bevia de la tradició del nacionalisme espanyol castellanista del segle XIX (Álvarez Junco, 2016).

D'entrada, entre els constituents hi ha la consciència que la regulació de l'oficialitat lingüística va més enllà del que establia la Constitució de 1931 i així ho reiteren els representants d'Alianza Popular (AP), Unión de Centro Democrático (UCD), Partido Socialista Obrero Español (PSOE), Partido Comunista de España (PCE) i, indirectament, el Partido Nacionalista Vasco (PNV) i els representants del nacionalisme català majoritari, el grup Minoria Catalana, la futura Convergència i Unió (CiU), en el debat de la Comissió d'Assumptes Constitucionals i Llibertats Públiques del Congrés dels Diputats en les sessions del 12 i el 16 de maig de 1978 sobre la proposta d'article 3 per al text constitucional (Cortes, 1978, 12 de maig i 16 de maig).

Cal subratllar, i és un fet rellevant, que l'article 3 de la Constitució i la referència a la diversitat lingüística en els mitjans de comunicació pública de l'article 20 de la Constitució no coneixen pràcticament cap modificació en el debat constitucional i els textos aprovats són qualitativament idèntics en la proposta d'avantprojecte constitucional publicat el 5 de gener de 1978 en el BOE i al text finalment referendat i aprovat en desembre del mateix any. Els únics canvis són producte, en un cas, de la profunda modificació de l'avantprojecte en matèria d'organització territorial de l'Estat (referència a la competència autonòmica en l'ensenyament de la llengua pròpia oficial) i, en els altres dos, de tenir com a propòsit reforçar les llengües diferents del castellà. Les modificacions van consistir en les referències a la diversitat lingüística del preàmbul i la incorporació de la disposició final que comminava a publicar la Constitució en altres llengües espanyoles.

Els canvis en l'article 3 van ser insignificants i del tenor següent: en l'apartat 3.1 es va modificar la proposta que afirmava que “el castellà és la llengua oficial de l'Estat” per “el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat”, per subratllar la pluralitat de llengües a Espanya, totes elles igualment nacionals espanyoles. D'igual manera, l'apartat 3.2 es va modificar per passar de dir “les altres llengües d'Espanya seran també

oficials en els territoris autònoms d'acord amb els respectius estatuts” a dir “les altres llengües espanyoles seran també oficials en les comunitats autònomes d'acord amb els respectius estatuts”, un canvi absolutament menor pel que fa a la referència lingüística, orientat a reforçar la idea que totes les llengües d'Espanya eren llengües espanyoles, del conjunt d'Espanya, i no només d'una part del territori. L'altre canvi en l'apartat, el de “territoris autònoms” per “comunitats autònomes” fa referència a la transformació de l'avantprojecte de Constitució d'una proposta bàsicament federal a una proposta d'estat compost autonòmic, més proper a les formes d'estat unitari descentralitzat que d'estat federal (Pérez Royo, 2015). L'apartat tercer de l'article 3 no va conèixer cap canvi en el debat del procés constituent.

Això explica que, en els debats sobre les esmenes a l'article 3 (*Cortes*, 1978, 12 i 16 de maig), no hi haja posicions substancialment contràries a la proposta primigènia i hi predominen:

- Els discursos emotius sobre la marginació històrica i la persecució franquista a les llengües diferents del castellà (Trias, MC; Lorda, PSC, i Paredes Grosso, UCD).
- El reconeixement de la diversitat lingüística espanyola (Fraga, AP; De la Fuente, AP; Solé Tura, PSUC; Paredes Grosso, UCD; Lorda, PSC; Letamendia, EE; Güell de Sentmenat, UCC; i Trias, MC).
- Una valoració també emotiva del castellà com a llengua important en l'àmbit internacional (Fraga, AP; Paredes Grosso, UCD; Lorda, PSC, i Trias, MC).
- L'afirmació de la plena oficialitat de les llengües diferents del castellà, entenent-se de manera implícita que aquestes eren el gallec a Galícia, el basc al País Basc (i Navarra) i el català a Catalunya (i, per extensió, a les Illes Balears i al, llavors, País Valencià), com afirmen Aguirre (PNV), Fraga (AP), Solé Tura (PSUC), Paredes Grosso (UCD), Trias (MC), Lorda (PSC) o Güell de Sentmenat (UCC). Així, Fraga (AP) afirma que l'oficialitat de qualsevol llengua “té una transcendència jurídica molt gran, perquè [...] o té conseqüències quant a l'acció de documents [oficials] i altres qüestions, o no serveix per a res” (*Cortes*, 16 de maig, p. 2356); si bé matisa que l'article 3 estableix tres nivells diferenciats de reconeixement legal de les llengües, el de la llengua oficial de l'Estat (llengua general), el de les oficialitats de les llengües generals en una comunitat autònoma (llengües estatutàries), amb “un dret perfectament clar d'oficialitat” i el de les altres realitats lingüístiques (minories lingüístiques en una part de les comunitats autònomes) (*Cortes*, 1978, 16 de maig, p. 2335-2336). Fraga es desmarcava, d'aquesta manera, de la posició de De la Fuente (AP), que s'oposava al fet que la plena oficialitat d'altres llengües diferents del castellà no volia que depenguera directament dels estatuts d'autonomia i elogiava que la Constitució de 1931 no havia estat tan ferma en el reconeixement d'altres oficialitats lingüístiques (*Cortes*, 1978, 16 de maig, p. 2340-2343).
- Una acceptació implícita de les noves realitats sociolingüístiques en els espais basc i català a causa de les migracions espanyoles (Fraga, AP; De la Fuente, AP; Solé Tura, PSUC, i Paredes Grosso, UCD).
- Demandes de polítiques lingüístiques que aconseguiren la igualtat lingüística sense negar aquestes realitats sociolingüístiques (Solé Tura, PSUC; Trias, MC, i Aguirre, PNV).
- La reivindicació d'una convivència lingüística justa i la superació de totes les discriminacions històriques de les llengües espanyoles diferents del castellà, com es deriva de les intervencions d'Aguirre (PNV), Fraga (AP), Solé Tura (PSUC) i Paredes Grosso (UCD).
- I, a més, que hi haja una clara consciència que la Constitució de 1978 va més enllà que la Constitució de 1931, pel que fa a l'oficialitat de les llengües diferents del castellà (Solé Tura, PSUC; Fraga, AP, i De la Fuente, AP). Cal recordar que Fraga (AP) afirmà que l'article 3 de la Constitució de 1978 “marca un progrés important respecte d'altres regulacions anteriors, inclosa la Constitució [...] de 1931” (*Cortes*, 16 de maig, p. 2335).

Les crítiques a la proposta de l'article 3 de l'avantprojecte van ser escasses. Els diputats d'Euskadiko Ezkerra (Letamendia), i amb menor intensitat del PNV (Aguirre), van insistir en l'eliminació de la referència a l'obligatorietat de coneixement del castellà per la població espanyola, atès que el reconeixement d'una llengua com a llengua oficial ja la portava inclosa. Mentre que el diputat del PSA (Gastón) va intentar establir en la Constitució l'oficialitat en l'àmbit municipal de minories com la del català d'Aragó i l'aragonés. El diputat d'Esquerra Republicana de Catalunya (Barrera) no va participar en el debat de l'article 3, tot i que en altres intervencions del debat constitucional va mantenir posicions semblants a les de Letamendia (EE) en parlar de llengua i de nació. Per contra, diputats d'AP (De la Fuente), no així la majoria del grup, es van

manifestar, com hem dit, contraris a l'oficialitat d'altres llengües espanyoles, perquè això podia atemptar contra la idea de nació espanyola unida i contra els drets dels castellanoparlants i els funcionaris en territoris amb doble oficialitat lingüística. El mateix diputat també es va mostrar inquiet, perquè es pogueren reconèixer massa oficialitats lingüístiques (més enllà de les de Galícia, Catalunya i el País Basc) i, encara més, pel possible reconeixement legal de l'existència de variants lingüístiques singulars. Això no obstant, el ponent constitucional en representació d'AP i líder d'aquest partit, Manuel Fraga Iribarne, com hem vist, va explicar reiteradament quin era el sentit de l'article 3 de l'avantprojecte de Constitució, que finalment va ser aprovat per amplíssima majoria.

Val a dir que, en el debat de l'article tercer de la Constitució, s'intueix que hi ha posicions clarament favorables al predomini general del castellà en les formacions de la dreta estatal espanyola (UCD i AP), sense negar la plena oficialitat en algunes comunitats autònomes d'altres llengües espanyoles, i que, alhora, hi ha posicions que es mostren especialment respectuoses amb una oficialitat plena i una recuperació dels usos socials i institucionals de les altres llengües oficials en l'esquerra estatal i, encara més, en els partits nacionalistes bascos, catalans i aragonesos (PSC, PSUC, MC, UCC, PNV, EE i PSA). Curiosament, és un debat on no intervenen representants directes del PSOE i el PCE. Això no obstant, en essència, els consensos constitucionals que es desprenen del debat eren els següents:

1. La repressió i la persecució de les llengües espanyoles diferents del castellà és un fet rebutjable que pertany al passat i que ha de ser superat en el futur amb la nova Constitució.
2. La realitat sociolingüística generada per les migracions internes espanyoles en comunitats amb llengua pròpia (en els debats, en referència a Catalunya i el País Basc) és un fet que ha de ser assumit col·lectivament.
3. La Constitució de 1978 fa un reconeixement de la diversitat lingüística espanyola diferent, més avançat i igualitari, que la Constitució de 1931.
4. Respecte al primer apartat de l'article tres, els debats constitucionals no qüestionen que el castellà siga la llengua oficial a tot l'Estat i, en funció d'aquesta oficialitat general arreu de l'Estat, s'argumenta que ha de constar l'obligatorietat del seu coneixement general per tota la ciutadania espanyola. Ara bé, quan parlen del castellà, s'hi refereixen com a llengua espanyola d'oficialitat general, que és coneguda i pot ser usada per la totalitat de la població espanyola i té una presència internacional considerable, però en cap moment els constituents li atorguen –en les comunitats autònomes respectives– una forma d'oficialitat superior a la de les altres llengües espanyoles oficials, sobre les quals es reitera un respecte i protecció especial, i tampoc no la qualifiquen mai de llengua comuna o llengua pròpia de tota la població espanyola. No voler confondre llengua d'oficialitat general –i de coneixement igualment general– i llengua comuna o pròpia i primera de tota la població espanyola és una distinció important (Riera-Gil, 2013).
5. De la mateixa manera, a diferència de la Constitució de 1931, en el debat de l'apartat dos de l'article 3 s'insisteix que l'oficialitat de les altres llengües serà igual a la del castellà d'acord amb el que diguen en el futur els estatuts d'autonomia; i s'hi assenyalava que l'oficialitat de les llengües pròpies diferents del castellà estaria reforçada per polítiques d'especial respecte i protecció de l'Estat tant en l'espai general espanyol com en l'autonòmic per aconseguir un “bilingüisme equilibrat”, la convivència pacífica de les llengües i l'ús social igualitari de les llengües diferents al castellà. No es va voler incorporar, en cap moment, la prohibició de la Constitució de 1931 a l'exigència (presumpció) de coneixement de les llengües oficials d'àmbit autonòmic. I això també ha de ser considerat un fet rellevant.
6. Finalment, en el debat dels constituents, l'apartat tercer de l'article 3 de la Constitució sembla vincular-se a llengües molt minoritzades o variants lingüístiques singulars. En aquest sentit, en el debat Fraga (AP) fa referències al bable [sic] (asturià o asturleonés), al lleonés (asturleonés), al panotxo [sic] o a l'aranés; Solé Tura (PSUC) al català d'Aragó, al portugués d'Extremadura, i al gallec de Lleó; i Gastón (PSA) hi va parlar del català d'Aragó i l'alt-aragonés [sic] (aragonés) com

a variants lingüístiques (Fraga) i com a minories lingüístiques (Solé Tura i Garzón). No hi ha, però, cap referència a l'àrab, al tamazic, ni al caló o el haketia.

Després d'aprovar la Constitució, els estatuts d'autonomia del País Basc (1979), de Catalunya (1979), de Galícia (1981), de la Comunitat Valenciana (1982), de les Illes Balears (1982) i de Navarra (1982) estableixen l'oficialitat de la llengua pròpia en el conjunt del territori de la comunitat autònoma respectiva, amb l'excepció de Navarra en què l'oficialitat es limita a la zona bascofona. En tots els casos, la regulació d'aquesta oficialitat es fa per mitjà de lleis autonòmiques.

6 La jurisprudència constitucional a cavall de les constitucions de 1978 i 1931

Contra la primera llei de normalització lingüística, la Llei 10/1982, de 24 de novembre, bàsica de normalització de l'ús de l'euskera, el Govern central va presentar un recurs d'inconstitucional i el Tribunal Constitucional (TC) en la seua resposta (STC 82/1986, de 26 de juny), exemplar per la claredat expositiva, va fer una relectura de l'article 3 de la Constitució en alguns aspectes significatius, que entenem desviada de la voluntat del poder constituent de 1978 i, paradoxalment, acostada al restrictiu reconeixement de la diversitat lingüística espanyola que havia fet la Constitució de 1931 i que els constituents de 1978 volien superar.

La STC 82/1986 destaca (FJ1) que la Constitució “reconeix la realitat plurilingüe de la nació espanyola i, veient en ella un valor cultural no només assumible, sinó també digne de ser promogut.” I afirma, tot seguit, que això té “conseqüències jurídiques sobre la possible atribució de caràcter oficial a les diverses llengües espanyoles, a la protecció efectiva de totes elles i la configuració de drets i deures individuals en matèria lingüística.”

I, immediatament després, recorda que, d'acord amb l'article 3.2 de la Constitució, han establert l'oficialitat de les llengües pròpies, a més de la castellana, els estatuts d'autonomia del País Basc, Catalunya, Galícia, Comunitat Valenciana i Illes Balears, per a la totalitat dels seus respectius territoris, i Navarra per a les zones bascofonas.

Posteriorment, la Sentència (FJ2) recorda que el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat i assenyalava que *Estat* ha de ser entès com a “conjunt de poders públics espanyols, amb inclusió dels autonòmics i locals”; és a dir, totes les institucions, òrgans i organismes públics amb poder polític legítim en qualsevol àmbit territorial, administratiu i institucional.

El Tribunal subratlla (FJ2) que:

[...] la Constitució no defineix, sinó que dona per descomptat el que és una llengua oficial, la regulació que fa de la matèria permet afirmar que és oficial una llengua, independentment de la seua realitat i pes com a fenomen social, quan és reconeguda pels poders públics com a mitjà normal de comunicació en i entre ells i en la seua relació amb els subjectes privats, amb plena validesa i efectes jurídics.

Això implica que el castellà és mitjà de comunicació normal dels poders públics i davant ells en el conjunt de l'Estat espanyol i que “les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives comunitats autònomes”, sent “el criteri delimitador de l'oficialitat del castellà i de la cooficialitat d'altres llengües espanyoles el territori, sense importar el caràcter estatal (en sentit estricte), autonòmic o local dels diferents poders públics”. L'oficialitat depenia, per tant, de la decisió política i institucional, i generaria validesa i efectes jurídics plens en l'àmbit territorial corresponent i sobre totes les institucions públiques i activitats. Així, per al Tribunal totes les oficialitats lingüístiques espanyoles deriven, per igual, de la Constitució: en el cas del castellà directament de l'article 3.1, mentre que la de la resta de llengües espanyoles depenia dels diferents estatuts d'autonomia sobre la base de l'article 3.2, però els efectes de l'oficialitat eren els mateixos i s'estenien a tot el territori en què s'establí l'oficialitat d'una llengua.

Seguint la reflexió de Milian (2016), podem dir que el Tribunal Constitucional extraurà, a partir d'aquesta definició de l'oficialitat, en aquesta Sentència i altres posteriors, quatre conclusions principals, dues en la Sentència citada i altres dues en sentències posteriors. La primera, que l'oficialitat comporta el dret d'utilitzar les llengües oficials en totes les administracions públiques, institucions i poders polítics tant per part dels

ciutadans com per part dels poders públics de manera normal i sense necessitat de traducció a una altra llengua oficial (STC 82/1986, FJ 3). La segona, com hem dit, que l'oficialitat de la llengua no es limita a un poder públic concret, sinó que és territorial i afecta tots els poders públics i institucions: locals, autonòmics, estatals, policials, judicials, militars i de tot tipus (STC 82/1986, FJ2). Les llengües oficials són plenament oficials en tots els àmbits públics del territori on són llengua oficial.

La tercera, que l'oficialitat d'una llengua implica que es pugui exigir el coneixement o la capacitació lingüística en una llengua oficial diferent del castellà en els processos selectius de les persones que accedeixen a la funció pública en una comunitat autònoma amb llengua pròpia oficial. Així ho va establir el TC en la STC 46/1991, de 28 de febrer, en la resolució del recurs d'inconstitucionalitat del Govern d'Espanya contra la Llei catalana 17/1985, de 23 de juliol, de la funció pública de l'Administració de la Generalitat, tot indicant que és raonable la valoració d'aquest coneixement (FJ3), però matisant alhora que hi ha d'haver una "proporcionalitat en aquesta exigència, en funció del tipus i nivell de la funció o lloc a ocupar" (FJ4). La quarta va ser fixada pel TC en la STC 337/1994, quan va establir que l'oficialitat d'una llengua cominava que l'estudi de les llengües oficials s'haja d'incorporar en tots els casos a l'ensenyament obligatori amb la finalitat d'aconseguir una capacitació suficient en la llengua oficial entre l'alumnat (FJ 14).

Per contra, en la STC 82/1986, el Tribunal Constitucional va negar una cinquena conclusió, la de la presumpció o obligació genèrica en termes socials d'una llengua oficial, tot contradient-se en l'argumentació. Així, afirma que "l'obligació que tenen tots els espanyols" de conèixer el castellà i que estableix la Constitució està "en directa connexió amb el caràcter del castellà com a llengua oficial comuna de l'Estat espanyol" (FJ3). Ara bé, el Tribunal entén que respecte a les altres llengües oficials no es pot establir cap tipus d'obligació de coneixement, tot i que siguin oficials, perquè "no es prescriu constitucionalment aquesta obligació" (FJ3), una argumentació del TC que esdevé més contundent i amb més components ideològics en la STC 84/1986, de 26 de juny, sobre el recurs d'inconstitucional del Govern d'Espanya contra l'obligació de coneixement del gallec establida en la Llei gallega 3/1983, de 15 de juny, de normalització lingüística del gallec. En aquesta ocasió, el Tribunal afirma que "el deure [de conèixer una llengua oficial diferent del castellà] no ve imposat per la Constitució i no és inherent a la cooficialitat [d'aquestes llengües]" (FJ2). A més, en aquesta Sentència, s'afirma que:

L'article 3.1 de la Constitució estableix un deure general de coneixement de l'espanyol com a llengua oficial de l'Estat; deure que resulta acordat amb altres disposicions constitucionals que reconeixen l'existència d'un idioma comú a tots els espanyols, el coneixement del qual es pot presumir en tots els casos, independentment de factors de residència o veïnat. No passa això, però, amb la resta de llengües espanyoles cooficials en els àmbits de les respectives comunitats autònomes, atès que l'esmentat article no hi estableix aquest deure, sense que això pugui considerar-se discriminatori, en no donar-se en les llengües cooficials els supòsits adés assenyalats que fonamenten l'obligació del coneixement del castellà (FJ2).

Un paràgraf totalment i radicalment ideològic, en el sentit que hem donat a aquest adjectiu, i que interpreta la Constitució de 1978 com si estiguessen davant la Constitució de 1931.

Crida l'atenció, en aquest sentit, que l'obligació de conèixer el castellà de tots els espanyols, com s'indicava en els debats constitucionals, es fonamenta en el FJ3 de la STC 82/1986 en l'oficialitat general en tot l'Estat del castellà i que en el FJ2 de la STC/1986 derive directament de la Constitució, per ser llengua oficial de l'Estat i també perquè hi ha "altres disposicions constitucionals que reconeixen l'existència d'un idioma comú a tots els espanyols", sense esmentar quines són aquestes disposicions constitucionals, simplement perquè és materialment impossible, ja que no hi són. La Constitució i els debats constitucionals parlen conscientment del castellà, una única vegada, per considerar-lo llengua oficial general de l'Estat i llengua que ha de ser coneguda per tota la població, en funció d'aquesta oficialitat. No hi ha cap altra al·lusió en la Constitució al castellà com a "llengua comuna dels espanyols", un concepte que usa el TC i és profundament ideològic. De la mateixa manera, i contràriament al que de manera contradictòria i esbiaixada fa el Tribunal, la no referència a la presumpció de coneixement d'una llengua oficial respecte de les llengües diferents del castellà sí que hauria d'haver estat entesa com a plenament inherent a l'oficialitat d'una llengua, d'igual manera a com el Tribunal fa respecte del castellà en el FJ3 de la STC 82/1986.

De fet, cal tindre en compte que, primer, és consubstancial a totes les llengües oficials del món que es pressupose el seu coneixement per part de la població que viu al territori on la llengua és oficial. Segon, dels debats constitucionals cal deduir que la referència a l'obligació de coneixement del castellà (presumpció de coneixement, de fet) de l'article 3.1 deriva del fet que és llengua d'oficialitat general a tot l'Estat. Tercer, l'eliminació del text constitucional de 1978 de tota referència a la impossibilitat d'exigir el coneixement d'una llengua diferent al castellà que apareixia en la Constitució de 1931, i la insistència en els debats que hi hauria una oficialitat plena de les llengües pròpies, obeeixen a la voluntat dels constituents espanyols de 1978 de fer un reconeixement de l'oficialitat de les llengües diferents del castellà igual, en el respectiu àmbit territorial, al de la llengua castellana, i pressuposar, per tant, que tots els ciutadans d'aquests territoris tenien un coneixement suficient de les llengües oficials, si bé, en els debats constituents, es tenia present que aquest precepte havia de tenir en compte la realitat sociolingüística del moment i que calia una extensió de polítiques educatives de reparació que permeteren un coneixement suficient per la població de la llengua oficial minoritzada.

En conseqüència, el Tribunal hauria d'haver evitat el seu *sentit comú* de grup i haver conclòs, d'acord amb la voluntat constituent i el que significa l'oficialitat plena d'una llengua, que és exigible el coneixement de tota llengua oficial o, si es prefereix, que els poders públics han de pressuposar, com a criteri general, el seu coneixement. Fins i tot, com recorda Milian (2016), podien haver establert que, tot i que l'oficialitat plena d'una llengua significa també la impossibilitat d'al·legar desconeixement o incomprensió d'una llengua oficial en les comunicacions i documents públics, excepció feta dels casos especificats en la justícia processal, tenint en compte les extraordinàries situacions sociolingüístiques de 1986 en les comunitats amb més d'una llengua oficial, aquesta presumpció de coneixement podia quedar condicionada a criteris com un temps mínim de residència o veïnat en la comunitat autònoma o un període de temps mínim d'escolarització i estudi de la llengua en qüestió.

La falta de reconeixement pel TC de la presumpció de coneixement de les llengües oficials diferents del castellà en el territori en què són oficials devalua l'oficialitat d'aquestes llengües (Milian, 2016) i la converteix en una mena d'oficialitat limitada o de segon ordre, de manera contrària al que pretenia el poder constituent i estableix la Constitució.

En altre ordre de coses, és coneguda la resistència de l'Estat espanyol a complir les reiterades recomanacions del Consell de Ministres del Consell d'Europa per a adequar la legislació que regula el poder judicial i el Ministeri Fiscal i adequar-la a l'aplicació de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries (CELRoM) i a l'oficialitat de llengües espanyoles diferents del castellà. En aquest sentit, l'última recomanació CM/RecChL(2019)7 del Comitè de Ministres a Espanya torna a recomanar "que les autoritats espanyoles tinguin en compte tots els comentaris i recomanacions del Comitè d'Experts i, com a qüestió prioritària, [modifiqui] la Llei orgànica del poder judicial, per garantir l'ús de les llengües cooficials en els procediments judicials a petició d'una de les parts". Recomanació lògica si tenim en compte el contingut de l'article 9.1 de la CELRoM, que comina que tant en els procediments penals com en els civils i els contenciosos administratius s'assegure que "els òrgans jurisdiccionals, a petició d'una de les parts, menen el procediment en les llengües regionals o minoritàries".

Això, en conseqüència, requeriria que la legislació espanyola tinguera en compte la necessitat d'una mínima capacitació lingüística en les llengües oficials diferents del castellà per al personal del Ministeri Fiscal i la judicatura que exercisca les seues funcions en territoris amb dues llengües oficials. Aquest fet obligaria a modificar la legislació estatal en la matèria i seria coherent amb el que el TC va establir, en la STC 46/1991, adés esmentada, com a criteri general raonable en la selecció de funcionaris públics, sempre que es garantiren els principis de proporcionalitat corresponents.

De manera singular, les recomanacions del Consell de Ministres qüestionen els apartats primer i segon de l'article 231 de la Llei orgànica 6/1985, d'1 de juliol, del poder judicial (LOPJ), modificada per la Llei orgànica 16/1994, de 8 de novembre, i per la Llei orgànica 19/2003, de 23 de desembre, que estableixen:

1. En totes les actuacions judicials, els jutges, els magistrats, els fiscals, els secretaris i els altres funcionaris de jutjats i tribunals, han d'usar el castellà, llengua oficial de l'Estat.

2. Els jutges, els magistrats, els fiscals, els secretaris i els altres funcionaris de jutjats i tribunals poden usar també la llengua oficial pròpia de la comunitat autònoma, si cap de les parts no s'hi oposa, al·legant-ne desconeixement, que li pugui produir indefensió [...].

Si bé la resta d'apartats d'aquest article tampoc ajuden a l'ús de les llengües oficials en la justícia i tampoc ho fa la manca de política lingüística del Consell General del Poder Judicial per incentivar que els jutges i el personal que treballa en les comunitats autònomes amb llengua pròpia oficial coneguen suficientment aquestes llengües per a poder efectuar un procediment en qualsevol de les llengües oficials en compliment de la CELRoM (Pla Boix, 2005).

Al respecte, el TC va avalar, incomprensiblement, l'article 231 de la LOPJ sobre la idea d'evitar que hi haja ciutadans que patisquen indefensió, reiterant l'obligació del coneixement del castellà en tota la població espanyola (FJ41 de la STC 56/1990, de 29 de març) i ignorant, de fet, l'article 3.2 de la Constitució. Aquesta Sentència explícita, així mateix, la idea que el castellà és una llengua de coneixement obligat de manera substantiva i material, i que sobre la resta de llengües espanyoles, oficials o no, no hi ha cap mena d'obligació de coneixement, i afirma el Tribunal, a més a més, sense fonament, que l'article 231 de la LOPJ "és plenament coherent amb la cooficialitat lingüística, tal com està dissenyada en el bloc de constitucionalitat" (FJ41 de la STC 56/1990).

Milian (2016, p. 110-112) qüestiona els fonaments argumentals, ideològics i corporatius de la STC 56/1990 quan afirma que "la regla de l'article 321.2 LOPJ dista de l'equilibri inexcusable que [segons el TC] hi ha d'haver entre les dues llengües oficials, i no hi ha raons poderoses, com seria la protecció del dret a la tutela judicial efectiva, que la justifiquen", i adverteix que hi ha el dubte "sobre si la manca de coneixement de la llengua oficial pròpia per part de molts jutges i magistrats constitueix o no un entrebanc que condiciona excessivament l'exercici del dret —aquest ja no fonamental, en sentit tècnic— reconegut a les parts, als representats, als testimonis i als perits a utilitzar la llengua oficial que lliurement elegeixen". Encara més, Milian considera que:

La manca de reconeixement del dret a rebre les actuacions judicials en la llengua oficial escollida, quan aquesta llengua és la llengua oficial pròpia de la comunitat autònoma, és un altre defecte censurable de l'article 231 LOPJ, que, curiosament, [el TC] silencia sempre quan examina la constitucionalitat d'aquesta norma [...] Però no tan sols ho silencia, sinó que té la gosadia d'afirmar que, a l'Administració de justícia, el castellà i les llengües oficials altres que la castellana tenen, en principi, una posició d'igualtat (STC 56/1990, 29 de març).

Uns arguments en els quals el Tribunal, en la seua opinió, s'excediria i erra. I unes consideracions que ni les Corts Generals ni el TC han modificat després de la ratificació màxima de la CELRoM pel Regne d'Espanya el 2001, cosa que ha estat criticada reiteradament pel Comité d'Experts en tots els informes de seguiment (2005, 2008, 2012, 2016, 2019 i 2021), sense que l'Estat espanyol hi haja fet res. Sobre aquests fonaments, la jurisprudència constitucional ha anat configurant un sistema de reconeixement de la diversitat lingüística bastant més jeràrquic i desigual que el que van recollir els debats i el text constitucionals, on la jerarquia ja hi era (Tasa, 2017, 2019).

En la Constitució de 1978 es distingeix entre l'oficialitat general en tot l'Estat del castellà (art. 3.1), l'oficialitat plena d'altres llengües espanyoles en territoris autònoms d'acord amb els respectius estatuts d'autonomia (art. 3.2) i la resta de llengües o minories lingüístiques en territoris de comunitats autònomes que podran ser reconegudes o no, sense arribar a l'oficialitat, en la legislació autònoma (art. 3.3). El castellà tenia una oficialitat arreu de l'Estat i en les institucions centrals, fet que alimentava una posició de predomini i jerarquia institucional i d'ús social; amb tot, del text constitucional i dels debats constituents es desprenia que la cooficialitat lingüística significava una oficialitat plena i efectiva de les altres llengües espanyoles oficials en l'àmbit autòmic, i implicava polítiques públiques per a afavorir la recuperació d'aquestes llengües, la igualtat lingüística, si més no en l'àmbit autòmic, la incorporació d'aquestes llengües a usos institucionals centrals i suports públics efectius i preferents.

La jurisprudència del Tribunal Constitucional va reforçar l'oficialitat del castellà; considerant, de manera excloent i esbiaixada respecte de les altres oficialitats lingüístiques, que el castellà és llengua de coneixement obligatori per tota la ciutadania espanyola i, fins i tot, *llengua comuna dels espanyols* i que, per això, té una

oficialitat preeminent i superior a la de les altres llengües espanyoles, quan la Constitució només garantia al castellà una oficialitat general en tot l'Estat, no una oficialitat superior o reforçada respecte de les altres oficialitats. De fet, l'oficialitat plena de les altres llengües espanyoles oficials en les seues respectives comunitats autònomes, que preveia la Constitució, no es dona, perquè el *sentit comú* de grup del TC ha entès, esbiaixadament, que la Constitució no permet la presumpció de coneixement de les altres llengües oficials per part de la població d'un territori, ni que siga en determinades circumstàncies. A més, sobre aquesta base, ha permès, en aspectes transcendents per a la garantia dels drets lingüístics, com els tribunals i les actuacions dels ciutadans en àmbits com el poder judicial, que es puga obviar l'ús de les llengües oficials perquè els jutges estan obligats, de manera preferent, a usar el castellà i qualsevol de les parts pot adduir indefensió si una altra part usa una llengua oficial diferent del castellà. Val a dir que la plena oficialitat de les llengües d'oficialitat territorial limitada desapareix, de fet, en l'àmbit judicial, que hauria de garantir-la i protegir-la.

7 La jurisprudència preventiva i involutiva de la STC 31/2010

La jerarquia lingüística, present en la Constitució, però enfortida per la jurisprudència del TC, serà encara reforçada a partir de 2010. La Sentència 31/2010, de 28 de juny, constituí un punt d'inflexió involutiu en el reforçament de la preeminència i la supremacia de l'oficialitat del castellà. La Sentència està dominada per una concepció de la diversitat lingüística espanyola substancialment diferent a la del debat constituent. No és observada com una riquesa col·lectiva espanyola que ha de ser preservada i potenciada fins aconseguir un bilingüisme igualitari, just i equilibrat, sinó com un conjunt de llengües que ja han aconseguit un reconeixement oficial suficientment igualitari i a les quals el Tribunal ha de vigilar preventivament per a evitar qualsevol mena de discriminació possible del castellà, sense tenir en compte les institucions o àmbits socials en què les llengües minoritzades poden estar excloses, de fet, dels usos oficials preceptius, com ara els serveis perifèrics de l'Administració general de l'Estat, la Guàrdia Civil o la Policia Nacional a Galícia, la Comunitat Valenciana i les Illes Balears, així com el sistema judicial (Jou, 2011).

Sense entrar a considerar si la STC 31/2010 és anticonstitucional perquè trenca la Constitució territorial i acaba amb el sistema autonòmic establert en la Constitució de 1978, com afirma Pérez Royo (2015), val a dir que hi és molt present la preocupació ideològica pels excessos normalitzadors que els “nacionalismes perifèrics” han generat en benefici de les llengües oficials diferents del castellà i la “imposició” d'aquestes llengües a la ciutadania en els territoris amb llengües pròpies oficials (Tasa i Bodoque, 2016).

Com destaca Eva Pons (2011), el Tribunal Constitucional acaba per allunyar-se definitivament de l'intent d'equilibri de les oficialitats lingüístiques, tot i devaluar l'oficialitat de les llengües diferents al castellà, que s'havia establert en el seu pronunciament fundacional en la STC 82/1986, FJ 1, on es declarava que “l'article 3.1 i 3.2 de la Constitució i els articles corresponents dels respectius estatuts d'autonomia són la base de la regulació del pluralisme lingüístic pel que fa al seu impacte en el nivell de càrrec en l'ordre constitucional espanyol”, tot assumint el paper determinant dels estatuts per a definir el model lingüístic espanyol. D'aquesta manera, la STC 31/2010 (FJ 3, 4, 5 i 6) configura una visió distorsionada del sistema d'oficialitat lingüística establert en la Constitució i en la jurisprudència del TC, ja que es fonamenta quasi exclusivament en l'article 3.1 de la Constitució i no té en compte suficientment el valor de l'article 3.2 i, menys encara, la voluntat que els constituents expressen en el debat d'aprovació de la Constitució. De fet, en l'extensíssima Sentència (491 pàgines del BOE en format digital) s'afirma la voluntat explícita del TC d'autoconsiderar-se “poder constituent prorrogat”, declaració clarament ideològica i activisme judicial, que no té fonament en la legislació que regula les funcions interpretatives ni en la Constitució (Aparicio, 2010) i que ha de ser posada radicalment en dubte atès que el TC, a més de ser un poder constituït (Pons, 2011), no té cap mena de legitimitat democràtica directa.

A més, la STC 31/2010 nega valor normatiu i redueix a una espècie de declaració emotiva el concepte de llengua pròpia per ser llengua “privativa de Catalunya, en contrast amb el castellà, llengua compartida amb totes les comunitats autònomes” (FJ14), amb la qual cosa desvirtua el concepte de llengua pròpia que s'havia incorporat a l'ordenament jurídic del bloc constitucional, entre 1979 i 1983, immediatament després d'aprovar la Constitució en els estatuts d'autonomia basc, català, gallec, valencià i balear, i desvirtua també la consideració constitucional del castellà exclusivament com a llengua oficial general de l'Estat per mitjà de categories i arguments profusament ideològics, i no amb raonaments jurídics.

En aquest sentit, el FJ14 de la Sentència, mentre vincula la normalitat de l'ús oficial del castellà al del seu coneixement obligatori, estableix una relació en els usos normals de la llengua pròpia no únicament derivada de la seua oficialitat, sinó també la vincula amb l'extensió del seu ús social, fent servir un argument radicalment contrari al que el FJ2 de la STC 82/1986 havia utilitzat. Aquella Sentència, com hem vist i amb bon criteri, desvinculava l'oficialitat d'una llengua de la seua realitat sociolingüística i justificava, a més, la necessitat d'un suport especial (polítiques preferents) a les llengües minoritzades d'acord amb el reconeixement constitucional de la diversitat lingüística com un valor col·lectiu d'Espanya, fet que ignora la STC 31/2010. De fet, la Sentència de 2010, preocupada per establir prevencions a possibles atacs de les llengües espanyoles oficials "autonòmiques" a la preeminència del castellà, desconfia de manera permanent de les polítiques lingüístiques que tracten d'enfortir la situació de les llengües minoritàries i acostar-les a una situació d'igualtat en els usos socials i la vitalitat de les llengües, fins i tot en casos de minories lingüístiques tan extremes i minoritzades com l'aranesa.

Encara més, la Sentència, en contraposició a la consideració de l'obligació de coneixement del castellà com una presumpció de coneixement de la llengua vinculada a l'oficialitat general de la llengua castellana (STC 82/1986), fa una interpretació d'obligació material individualitzada (FJ14), discutible i impossible en termes materials en tots els casos: de fet, com hem dit, el reconeixement de l'oficialitat d'una llengua pressuposa el seu coneixement en qualsevol país del món, però no és garantia –ni pot ser– que tota la població d'una societat conega materialment i de manera suficient la llengua (o llengües) oficial. I, finalment, la Sentència declara inconstitucional la referència del català (i l'aranés) com a llengua d'ús preferent, perquè entén que amb aquest precepte s'hi intenta disminuir la presència del castellà i es disminueix el valor de l'oficialitat igual del castellà, ignorant que l'adjectiu *preferent* tenia en l'Estatut de 2006 el sentit de llengua preferentment promoguda atesa la seua situació minoritzada i insuficientment normalitzada socialment, i no el de llengua d'oficialitat superior, que és la interpretació que, esbiaixadament, fa el Tribunal.

La Sentència no declara inconstitucional el deure de conèixer la llengua pròpia (català), però el limita a l'ensenyament i la funció pública, i el prohibeix al conjunt dels ciutadans de Catalunya (FJ11). El deixa igualment en un deure genèric i no individualitzat ni exigible entre els estudiants, fins i tot –cal entendre– quan aquests estudiants facen tot l'ensenyament obligatori a Catalunya i tinguen assignatures obligatòries a través de les quals, d'acord amb el FJ3 de la STC 46/1991, han d'adquirir capacitat lingüística suficient en la llengua pròpia, que és matèria curricular avaluable en l'ensenyament obligatori.

Compartim amb Pons (2011, p. 148-149) que:

La valoració final dels efectes de la STC 31/2010 ha de posar de manifest, nogensmenys, el seu caràcter parcial —adjectiu que no pretenem vincular ara amb la composició del TC que l'ha dictada, alterada per les recusacions i manca de substitució o renovació d'una part important dels magistrats— que, sens perjudici de l'amplitud de la impugnació, impedeix concebre-la com un pronunciament global i definitiu en relació amb els límits constitucionals del model lingüístic, per motius d'ordre divers: per la seva necessària inserció i contextualització per la jurisprudència constitucional prèvia; per l'ambigüitat de les seves argumentacions abstractes, en les quals es menysté la lògica que ha inspirat la legislació lingüística catalana en relació amb l'evolució del procés de normalització; pel paper de convidat de pedra reservat a la Generalitat, en fer pivotar l'argumentació sobre la voluntat impugnatòria dels recurrents; i, en darrer terme, pels límits inherents d'una intervenció jurisdiccional en la definició del model lingüístic que, com a aspecte intrínsecament vinculat amb el model d'Estat, ha de ser finalment el resultat del pacte o consens polític.

El cert és que la STC 31/2010 sobre l'Estatut de Catalunya ha generat un nou *sentit comú* ideològic en què el Tribunal Constitucional, i encara més el Tribunal Suprem i els tribunals superiors de justícia de les comunitats autònomes, semblen estar més preocupats per prevenir possibles situacions que perjudiquen la posició de supremacia legal i social del castellà. El castellà hi és entés com a element essencial de la nació espanyola, i les sentències s'allunyen progressivament de les posicions més respectuoses de la diversitat lingüística espanyola de la primera jurisprudència del TC i, molt més encara, de la voluntat del poder constituent de 1978. I això en un clar exemple d'exercici del poder judicial com un poder legislatiu i, en ocasions, com un poder constituent sense legitimitat democràtica ni fonaments en les funcions legalment atribuïdes (Sumption, 2019).

Esdevenen paradigmàtics, en aquest sentit, els esbiaixats i ideològics arguments de la Sala Quarta Contenciosa Administrativa del Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Valenciana (TSJCV) en l'anul·lació, el juliol

de 2018, d'importants preceptes del Decret 6/2017, de 12 de maig, del Consell, pel qual es regulen els usos institucionals i administratius de les llengües oficials en l'Administració de la Generalitat. L'anul·lació es fonamenta en una lectura, clarament involutiva i neoconstituent, de la STC 31/2010, utilitzant profusament dues consideracions. Primerament, la preventiva que tot intent de donar suport a la llengua minoritzada, el valencià, redundava en la discriminació del castellà i dels castellanoparlants i, en conseqüència, ha de ser limitat o anul·lat. I en segon lloc, considerar que tot l'ordenament del sistema lingüístic espanyol es fonamenta en l'article 3.1 de la Constitució que estableix l'obligatorietat de coneixement del castellà, i menystenir la resta de paràgrafs de l'article 3 de la Constitució, el preàmbul i la voluntat del poder constituent, amb la qual cosa es redueix l'oficialitat del valencià, en aquest cas, a un ús oficial gairebé optatiu, en contraposició a l'oficialitat plena i general del castellà. Sobre aquestes consideracions, la Sentència anul·la, per exemple, que foren en valencià la retolació de les institucions i les administracions, les actuacions administratives internes de l'Administració, els registres administratius de la Generalitat que recolliren i anotaren els documents, la salutació primera de l'atenció al públic, les publicacions habituals de la Generalitat, o els contractes i escriptures públiques, perquè entenen, ideològicament, que d'aquesta manera s'excloïa el castellà dels usos administratius de la Generalitat.

8 Consideracions finals

Com a conclusió general podem indicar que, des de les primeres sentències del TC en matèria lingüística, tot i el seu notable equilibri, hi ha una interpretació esbiaixada de l'oficialitat de les llengües espanyoles diferents del castellà, en no presumir-se el coneixement social d'aquestes llengües i devaluar-ne, així, l'oficialitat; també per la interpretació de la Constitució de 1978 com si fora la de 1931. La jurisprudència del Tribunal, en aspectes com la judicatura, farà una interpretació de l'oficialitat sectorial i no territorial que contradiu la pròpia jurisprudència general i exclou, de fet, els usos de les llengües oficials en l'àmbit de la justícia, contràriament, a més, als compromisos internacionals assumits per Espanya el 2001.

Amb tot, malgrat les mancances i el reforçament de l'oficialitat del castellà, el règim lingüístic establert per la primera jurisprudència del TC permetia un mínim desenvolupament de polítiques públiques compensatòries i igualadores pel que fa al reconeixement material de les llengües oficials, si més no en part de l'ensenyament obligatori i dels usos lingüístics de les administracions locals i autonòmiques en algunes comunitats autònomes. La STC 31/2010 fa una lectura involucionista de la regulació de la diversitat lingüística en la Constitució i de la pròpia jurisprudència en tractar de fonamentar el règim lingüístic espanyol de manera preferent en l'article 3.1 i en el fet que el Tribunal ignora el poder constituent únic i originari i s'erigeix en poder constituent prorrogat sense cap legitimitat democràtica ni fonament legal.

Aquesta dinàmica d'activisme judicial té el risc de generar un bloqueig institucional i constitucional creixent que es mostraria en la incapacitat del sistema polític espanyol per a reformar i actualitzar la Constitució i, recordant les reflexions de Maquiavel en *Els discursos de la primera dècada de Titus Livi*, quan una comunitat política no sap renovar els pactes que li permeten gestionar ordenadament els conflictes polítics integrant-hi les divergències, tard o d'hora, col·lapsa o implosiona.

Bibliografia citada

- Álvarez Junco, José. (2016). *Dioses útiles. Naciones y nacionalismos*. Madrid: Galaxia Guttenberg.
- Aparicio, Miguel Ángel. (2010). Alguna consideración sobre la Sentencia 31/2010 y el rol atribuido al Tribunal Constitucional. *Revista Catalana de Dret Públic, número especial Sentència 31/2010 del Tribunal Constitucional, sobre l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006*, 199-205.
- Aracil, Lluís Vicent. (1973). Bilingualism as a myth. *Interamerican Review*, 2, 521-533.

- Bastida, Xacobe. (2007). La senda constitucional. La nación española y la Constitución. Dins Carlos Taibo i altres, *Nacionalismo español. Esencias, memoria e Instituciones* (p. 131-158). Madrid: Los Libros de la Catarata.
- Berlin, Isaiah. (1998). *El fuste torcido de la humanidad. Capítulos de historia de las ideas*. Barcelona: Península.
- Corcuera, Francisco Javier. (2000). La Constitución española de 1931 en la historia constitucional comparada. *Revista Española de Derecho Constitucional*, 86, 629-695.
- Cortes. (1978, 12 de maig). [Sesión núm. 6 de la Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas](#). *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados*, 66.
- Cortes. (1978, 16 de maig). [Sesión núm. 6 de la Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas](#). *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados*, 67.
- Fallada, Juan Ramón. (2020). Crítica de la tesis de la unidad de España como norma fundamental del orden constitucional. *Revista d'Estudis Autònoms i Federals, Journal of Self-Government*, 32, 77-114.
- Feliu, Francesc, i Juher, Cristina (ed.). (1999). *La invenció de les llengües nacionals*. Barcelona: Quaderns Crema.
- Ferguson, Charles A. (1959). Diglossia. *Word*, 15, 325-340.
- Fishman, Joshua A. (1967). Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism. *Journal of Social Issues*, 23, 29-38.
- Grillo, Ralph D. (1989). *Dominant languages: Language and hierarchy in Britain and France*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kachru, Braj B. (2006). The power and politics of English. Dins Kingsley Bolton i Braj B. Kachru, *World Englishes. Critical Concepts in Linguistics* (vol. 5) (p. 121-140). Londres, Nova York: Routledge.
- Jou, Lluís. (2011). La STC 31/2010, reinterpretada. Legislació lingüística, realitat social i política. *Revista d'Estudis Autònoms i Federals*, 12, 153-191.
- Laponce, Jean. (1984). *Langue et territoire*. El Quebec: Presses de l'Université Laval.
- Laponce, Jean. (2006). *Loi de Babel et autres régularités des rapports entre langue et politique*. El Quebec: Presses de l'Université Laval.
- Milian, Antoni. (2016). *Más sobre derechos lingüísticos. Reflexiones sobre los límites constitucionales y su interpretación por el Tribunal Constitucional*. València: Institut d'Estudis Autònoms (Generalitat de Catalunya) i Tirant Lo Blanch.
- Montesquieu, Charles. (2002). *El espíritu de las leyes*. Madrid: Istmo.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos. (2015). *Errores y horrores del españolismo lingüístico*. Tafalla: Txalaparta.
- Pérez Royo, Javier. (2015). *La reforma constitucional inviable*. Madrid: Catarata.
- Phillipson, Robert. (2006). Language policy and linguistic imperialism. Dins T. Ricento (ed.), *An introduction to language policy. Theory and method* (p. 346-361). Malden (EUA), Oxford (Regne Unit) i Carlton (Austràlia): Blackwell Publishing.
- Pla Boix, Anna Maria. (2005). *El règim jurídic de les llengües a l'Administració de justícia*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.
- Pons, Eva. (2011). Els efectes de la STC 31/2010, de 28 de juny, sobre el règim lingüístic de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. *Revista d'Estudis Autònoms i Federals*, 12, 120-152.

- Riera-Gil, Elvira. (2013). Sobre el concepte polític de llengua comuna: una aproximació teòrica i comparada. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 60, 91-110.
- Tasa, Vicenta. (2017). *Desigualtat conflictiva o igualtat pacífica. Drets lingüístics i ordenament constitucional a Suïssa i Espanya. Dos models divergents*. València: Tirant lo Blanch.
- Tasa, Vicenta. (2019). *Llengua i Estat. Suïssa i Espanya davant la diversitat lingüística*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Tasa, Vicenta, i Bodoque, Anselm. (2016). *Poder i llengua. Les llengües de l'ensenyament al País Valencià*. València: Nexa.
- Therborn, Göran. (2015). *La ideología del poder y el poder de la ideología*. Madrid: Siglo XXI.
- Sumption, Jonathan. (2019). *Juicios de Estado*. Barcelona: Antoni Bosch.
- Valera, Joaquín. (2003). La Constitución de 1978 en la historia de España: continuidad y ruptura. *Revista Española de Derecho Constitucional*, 69, 19-38.
- Van Dijk, Teun. (2001). Un estudi lingüístic de la ideologia?. Dins Toni Mollà (ed.), *Ideologia i conflicte lingüístic* (p. 33-56). Alzira: Bromera.
- Van Dijk, Teun. (2009). *Discurso y poder*. Barcelona: Gedisa.
- Van Dijk, Teun. (2005). Política, ideología y discurso. *Quórum Académico*, 2, 15-48.
- Weinreich, Ulrich. (1953). *Language in contact. Findings and problems*. La Haia, París, Nova York: Mouton.